

KÜRESEL REKABETTE RUSYA'NIN YENİ STRATEJİK SAHASI AFRİKA

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

“

Pragmatist politikalarla bölgedeki varlığını derinleştiren Rusya, Donald Trump döneminde bölgede oluşan boşluktan da yararlanmıştı. Batı'ya alternatif ürettiği söylemlerin ve yaklaşımların Sovyet mirası ilişkiler bağıyla kıtada hâlâ karşılık bulabildiği görülmektedir. 2019 ve 2023 yıllarında düzenlenen Rusya-Afrika Zirveleri ise Rusya'nın kıtadaki varlığını görünür kılarken, küresel rekabetin de izdüşümü olarak yansımaktadır.

”

Soğuk Savaş sona erene kadar sınırlı aktörle ilişki yürüten Afrika ülkeleri 21. yüzyıla birlikte karmaşık ilişkiler ağına dâhil olmuş ve küresel rekabetin yeni sahası hâline dönüşmüştür. Günümüzde Türkiye, İran, Japonya, İsrail, Brezilya, Hindistan, Malezya, Tayvan, Körfez ülkeleri, Endonezya, Güney Kore gibi aktörler çeşitlenen ilişkiler ağında yerlerini alarak kıtada dostluk ve nüfuz sağlama bağları kurmaya çalışmaktadır. Ayrıca kıta Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Rusya gibi aktörlerin ise küresel rekabetinde yeni stratejik saha hâline gelmektedir. Bu bağlamda Afrika ile ilişkilerini ideolojik çerçevede kuran Sovyet Rusya'nın tarihsel mirasını devralan Rusya,

özellikle Vladimir Putin dönemiyle yeni bir açılıma gitmiştir. Pragmatist politikalarla bölgedeki varlığını derinleştiren Rusya, Donald Trump döneminde bölgede oluşan boşluktan da yararlanmıştır. Batı'ya alternatif ürettiği söylemlerin ve yaklaşımların Sovyet mirası ilişkiler bağıyla kıtada hâlâ karşılık bulabildiği görülmektedir. 2019 ve 2023 yıllarında düzenlenen Rusya-Afrika Zirveleri ise Rusya'nın kıtadaki varlığını görünür kılarken, küresel rekabetin de izdüşümü olarak yansımaktadır.

AFRİKA KITASININ CAZİBESİ

Mevcut potansiyelleriyle sömürgecilik tarihinin yarış sahası hâline gelen Afrika kıtası, 21. yüzyıl kü-

resel siyasetinin çok aktörlü rekabetinde gün geçtikçe daha da görünür hâle gelerek önem kazanmıştır. Bu bağlamda küresel siyasetin yeni stratejik sahasına dönüşen kıtanın kritik alanlardaki potansiyeli dikkat çekmektedir. Birincisi, kıtanın önemli bir bölümünü gençlerin oluşturduğu yaklaşık 1,5 milyar olan nüfusunun, 2050 yılına kadar 9 milyarı bulması beklenmektedir. Bu sebeple güncel verilerle küresel ticaretin yüzde 3'üne sahip olsa da Afrika pazarı önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bu potansiyel sadece küresel şirketlerin değil devletlerin de ilgisini çekmektedir. Kıtadaki nüfuzlarını artırabilmek için devletler altyapı, silah ve teknoloji transferi, savunma gibi yatırımlarda yarış ortamı yaratmaktadır.

İkincisi, kıtada yer alan 54 bağımsız ülkenin, küresel siyasetin yönünü belirleyen Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), BRICS, D-8, G-20 ve İngiliz Milletler Topluluğu gibi hem bölgesel hem de uluslararası birçok oluşumda aktif olarak yer almaktadır. Bu sebeple söz konusu oluşumların üyeleri olan kıta dışı ülkeler bölge ülkelerle kuracakları iş birlikleriyle küresel siyasette kendilerine önemli bir cephe yaratabilmektedir. Bu faktörler kıtayı küresel siyasetin merkezine taşımaktadır.

Üçüncüsü, Asya ve Amerika kıtaları arasında yer alıp hem Ortadoğu'ya hem de Avrupa'ya komşu olan kıta, dünyadaki ulaşım ve ticaret yollarının merkezinde yer alarak kritik bir jeopolitik konumu elinde tutmaktadır. Bu durum dünyanın lojistik ve ticaret güvenliği için bölgenin çıkarılara dayalı emniyete alınması konusunu küresel ticaret aktörleri arasında elzem kılmakta ve rekabete yol açmaktadır. Dördüncüsü, kömür, elmas, altın, fosfat, demir, titanyum gibi birçok alanda yer altı zenginliğine sahip olan Afrika uranyum rezervleriyle nükleer güçlerin ilgisini artırmaktadır. Son yıllarda keşfedilen doğal gaz ve petrol rezervleri ise kıtanın önemini artırmıştır. Ayrıca Afrika gerek güneş gerekse de rüzgâr potansiyeliyle, enerji kaynaklarını çeşitlendirmede önemli avantaj sağlamaktadır. Bu sebeple son dönemde Afrika'da enerji sektörünün zenginleştiği ve çeşitlendiği görülmektedir. Beşincisi ise kıtadaki tarım ve balıkçılık olanaklarıdır. Ayrıca son yıllarda hayvancılık potansiyeli de belirgin hâle gelmiştir. Afrika'nın sahip olduğu tüm bu

potansiyeller, 21. yüzyılda yükselen yeni aktörlerin kıtaya yönelik farklı açılımlarını da beraberinde getirmektedir. Sömürgecilik tarihine dayanan bağlara sahip olan Batı ülkelerine karşı Çin ve Rusya bölgeye farklı açılımlarla dâhil olmaktadır. Ticaret hacmi ve yatırımlarıyla bölgedeki hegemonyasından bahsettiren aktör her ne kadar Çin olsa da Rusya da tarihî olarak kurduğu ideolojik bağlarla ve bölgedeki varlığıyla etki alanını derinleştirmektedir.

RUSYA'NIN AFRİKA'DA ARTAN VARLIĞI

Avrupalı devletlerin sömürge yarınlarında önemli bir rekabet sahası olan Afrika kıtasına Rusya ilgisiz kalmıştır. Bu dönemde daha çok Balkan ve Ortadoğu coğrafyasıyla ilgilenen Rusya'nın Afrika'ya olan ilgisizliği Soğuk Savaş'ın ortalarında son bulmuştur. İdeolojik bağlamda geliştirilmeye çalışılan ilişkiler, diplomatik ve askerî enstrümanlar yoluyla kurulmuştur. Bu çerçevede Rusya sosyalist rejimi benimseyen Afrika ülkeleriyle yakınlaşmış ve askerî destek sağlamıştır. Ayrıca sayısı 60 bini bulan Afrikalı, Sovyet üniversitelerinde eğitim alıp uzmanlaşmış ve Afrika ülkelerinde görev almışlardır. Bu ilişkiler aracılığıyla Sovyetler bölgedeki en etkili aktörlerden birisi olmuştur. Sovyetlerin Soğuk Savaş döneminde izlediği Afrika açılımının merkezinde Batı sömürgeciliğine ve emperyalizmine karşı her türlü faaliyeti desteklemek ve bu sayede kıtada nüfuz sağlayarak Batı'yı dengelemek olmuştur. Nitekim Sovyetler yıkılmadan önce Afrikalı devletlerle imzalanan ikili anlaşmalar da Rus nüfuzunun so-

mut çıktıkları olmuştur. Böylece özellikle dekolonizasyon sürecinde Rusya tarafından sağlanan maddi ve ideolojik destek Afrikalı elitlerde etkisini hâlâ sürdüren bir sempatiyi oluşturmaktadır. Ancak Sovyetlerin yıkılması Afrika-Rusya ilişkilerinin kesintiye uğramasını beraberinde getirmiştir. Sovyet dönemindeki müttefiklerini de yıkım sürecinde kaybeden Rusya'da halk ekonomik çerçevede yaşadığı zorlukların faturasını da Sovyet Rusya döneminde gelişmekte olan ülkelere yaptığı yardımlara kesmiştir. Tüm bu iç meseleler uzun bir süre ikili ilişkilerin donmasına sebep olmuştur.

Sovyet dönemi sonrasında Rusya'nın ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin'in son döneminde dışişleri bakanlığı ve başbakanlık yapan Yevgeniy Primakov, Rus dış politikasını reel ve ölçülü bir zemine oturtarak Afrika'ya yönelik yeni açılımın ilk adımlarını atmıştır. 2000'li yıllarda Putin'in liderliğindeki Rusya'nın artan petrol fiyatlarıyla ekonomisinin hızla büyümesi ve G-8 ülkelerine dâhil olması Rusya-Afrika arasındaki ilişkilerin yeniden öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Sovyet mirasının sağladığı Afrika'yla ilişkiler Putin dönemiyle birlikte yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Pragmatist açılımla kıtaya yönelen Rusya, süreç içerisinde kıtada varlığından söz ettirmeye başlamıştır. Özellikle Trump döneminde ABD'nin bölgeye ilgisinin azalması fırsat olarak kullanılmış ve gerek siyasi gerek iktisadi Rus varlığı belirginleşmeye başlamıştır. Doğal kaynaklar ve silah ticareti ise bu varlığın en önemli olduğu alan hâline gelmiştir. Kıtanın tüm cazibe

potansiyelleri Rusya'nın hedefi olsa da öncelikleri başta hidrokarbon olmak üzere diğer ham madde kaynaklarının çıkarılmasından üretimine kadar nüfuz sahibi olmak, enerji üretiminde, jeolojik keşif ve araştırmalarda yer almak, altyapı projelerine öncülük etmektir. Bu kapsamda Rus petrol ve doğal gaz şirketlerinin yanı sıra devlet kuruluşu olan Rosatom da Afrika'da etkili projeler yürütmektedir. Rus madencilik şirketleri de yine kıtanın farklı ülkelerinde etkisini artırmaktadır. Rusya'nın Sovyetlerden miras aldığı ilişkisinin belki de en kilit köşe taşı bölgeye yönelik silah tedarikidir. Afrika'nın en büyük silah tedarikçisi olan Rusya, kıtanın 2022 yılında tedarik ettiği silahların yüzde 39'unu karşılamıştır. Bu oran aynı zaman da Rusya'nın da silah ihracatının üçte birine tekabül etmektedir. Askeri alandaki bu bağlar her ne kadar Rus devleti tarafından kabul edilmiş olsa da Rus kökenli olan Wagner paralı asker grubuyla da kurulmaktadır. Özellikle Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ciddi nüfuza sahip olan grup, diğer kıta ülkeleriyle de askeri ilişkiler yürütmekte, bazı yeraltı kaynaklarının çıkarılmasında ve emniyetinde yer almakta ve Rusya ile bu ülkelerin stratejik iş birlikleri imzalamasına vesile olmaktadır.

Tarihsel bağların zeminine oturan bu ilişkiler, küresel rekabet ortamı haline dönüşen Afrika için yeterli olmayacağından Rusya kıta ülkeleriyle uzun vadeye yayılan diyalog zemini kurabilmeye yönelik adımlar atmaktadır. Bunun ilk somut örneği ise 23-24 Ekim 2019 tarihlerinde Soçi'de gerçekleştirilen, 43 Afrikalı devlet başkanının katılımı

sağladığı Rusya-Afrika Zirvesi ve Ekonomik Forumu olmuştur. Nitekim zirvenin sloganı "Barış, Güvenlik ve Kalkınma İçin" olmuştur. Yenilenebilir enerji, altyapı geliştirme, mineral kaynaklarının modern çıkarımı ve işlenmesi, dijital teknoloji, tarım, petrol ve gaz arama, bilim, tıp ve eğitim konuları zirvenin temel başlıkları olmuştur. Rusya-Afrika zirvesinin üç yılda bir yapılmasının karara bağlandığı zirvede, diyalog yolunun geliştirilmesinde mutabık olunmuştur ve 12,5 milyar dolar değerinde 92 anlaşma imzalanmıştır. İkinci zirve ise bir yıl gecikmeli de olsa St. Petersburg'ta 27-28 Temmuz 2023 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Bu kez 17 devlet başkanı ve 32 ülkeden üst düzey yetkililer ve büyükelçiler iştirak etmiştir. Diğer zirveye göre devlet başkanı düzeyinde katılım azalmış olsa da Ukrayna savaşının yarattığı krize rağmen daha fazla Afrika ülkesinin zirvede yer alması dikkat çekmektedir. Haziran sonunda Afrika'da örtülü bir etkiye sahip olan Wagner'la Rus yönetimi arasında çıkan kriz net çözüme kavuşmuş olmasa da katılım yoğunluğu Afrika ülkelerindeki self-help reflekslerine dikkat çekmektedir. Bu durum Wagner Grubu'nun Afrika-Rusya ilişkilerinde henüz net belirleyici olmadığını göstermektedir. Zirvede Afrikalı liderlerin konuşma metinlerindeki Rusya desteği ise yine dikkat çeken gelişmelerden olmuştur. Tahıl koridoru konusunda Batı tezine karşı çıkan Rusya'nın katılımcı ülkelerle uzun vadeli anlaşmalar yoluna gittiği görülmüştür. Bu bağlamda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın Ukrayna'dan Afrika'ya tedarikini

sağladığı tahılı ticari veya ücretsiz şekilde gönderebileceğinin güvencesini vermiştir. Rusya'nın tahıl anlaşmasından çekilmesi Afrikalı ülkelerin gıda güvensizliğini derinleştirirken, liderlerin de bu konuda sitemkâr olduğu görülmüştür. Ancak Rusya Devlet Başkanı Putin, Batı karşıtı olarak kendini konumlandırmaya devam ederek Afrikalı liderler için alternatif olmayı sürdürmüştür.

Son zirvedeki gündemden anlaşıldığı üzere antikolonyal söylemlerin Afrika'da hâlâ destek bulduğunu gören Rusya, 6 ülkeye ücretsiz tahıl taaddüdü ve bugüne kadar 23 milyar dolar borcun silinmesi gibi koşulsuz yardımlarıyla Batı'dan ayrışan duruşunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Nitekim Ukrayna krizinde BM'deki kınama oylamasında Afrikalı ülkelerin çoğu çekimser kalarak Rusya'nın umduğu diplomatik desteği kısmen de olsa sağlamıştır. Ancak savaşın yarattığı genel kriz ortamında Rus vaatlerinin ve yardımlarının ne kadar sürdürülebilir olduğu henüz belirsizliğini korumaktadır. Çözüm kavuşmamış olan Wagner krizinin ise henüz belirgin bir etkisi olmasa da ilişkileri ne yönde etkileyebileceğini zaman gösterecektir. Nihayetinde Rusya'nın küresel rakipleri ABD ve AB ülkelerine, örtülü bir şekilde de rekabet hâlinde olduğu Çin'e karşı Afrika'da varlığını korumaya ve derinleştirmeye çalışması çok kutuplu uluslararası ortamın önemli tezahürüdür. Bu varlığı ise güncel durumda ticaret hacmiyle sağlayamamış olsa da güvenlik ve enerji enstrümanlarıyla başarılı şekilde kurguladığı görülmektedir. ■